

LIDOVÁ LATINA

- terminologické obtíže při pojmenování studovaného fenoménu a jeho definice
- český termín *lidová latina* je překladem cizojazyčných označení *latin vulgar*, *latino volgare*, *latin vulgaire*, *latin vulgar*, *Vulgärlateins*, která vycházejí z latinského termínu *sermo vulgaris*, který se vyskytuje u antických autorů, např. u Cicerona. Cicero tím však měl zřejmě na mysli jazyk bez rétorických ozdob (viz pozn. Herman, str. 14).
- objevila se i řada dalších pojmenování, např. *sermo humilis* (u Augustina), *latino parlato*, *latino comune*, ...
- od doby svého vzniku (2. pol. 19. stol.) zůstává termín *lidová latina* bez přesné definice
- rozumí se jím většinou soubor odchylek od klasické normy ve všech jazykových plánech, které podle předpokladů pochází z běžně užívaného jazyka, zvláště mluveného
- zpočátku se chápala klasická a lidová latiny téměř jako dva oddělené jazyky, na sobě nezávislé proudy. Lidová latina, jakýsi „spodní proud“ se pak vyvinul v románské jazyky, kdežto klasická, tj. literární latina byla jen jakýmsi pláštíkem zakrývajícím realitu.
- tento názor je už dávno překonaný; vyjdeme-li ze situace v dnešních živých jazycích, je jasné, že i v latině musela existovat řada různých úrovní jazyka, a to nejen podle sociálního klíče, ale také podle situace. U Cicerona vidíme, že používal různé registry podle charakteru textu (řeč, filozofické dílo, dopis příteli). Je jasné, že i intelektuální špičky se v soukromých spisech vyjadřovaly jinak než v oficiálních dílech, a tím více to platí o latině, kterou mluvili doma nebo s přáteli. Různé roviny jazyka se také navzájem ovlivňovaly.
- Herman uvádí následující definici: *...nosotros llamamos latin vulgar al conjunto de innovaciones y tendencias evolutivas aparecidas en el uso –sobre todo oral– de las capas latinófonas no influidas o poco influidas por la enseñanza escolar y los modelos literarios.* (str. 14).
- Herman také upozorňuje, že jakékoliv souhrnné tvrzení o lidové latině je abstrakce. Nepochybně existovaly lokální rozdíly, lidová latina se vyvíjela v čase, spadaly do ní slangy různých skupin, sociální rozdíly (hovorová řeč učenců se lišila od hovorové řeči nejnižších společenských vrstev), roli hrál i etnický původ mluvčích
- rovněž chronologické vymezení je velmi problematické. Je nutné s ní počítat od doby, kdy existuje literární tradice; systematičtější doklady máme od 1. stol. po Kr., z předchozích období se věnuje pozornost hlavně Plautovi. Je mylná dřívější představa o časové následnosti klasická – lidová latina. Konec lidové latiny musel nutně nastat s koncem latiny jako živého jazyka, což není jednoznačně zodpovězená otázka.

Pozdní latina

- tento termín se snaží postihnout složitou jazykovou realitu v latině z trochu odlišného pohledu
- zakládá na chronologickém kritériu, ale ani v tomto případě neexistuje přesné vymezení
- většinou se používá pro latinu prvních století našeho letopočtu, hlavně pro období, které se v literatuře tradičně označuje za úpadkové. Veikko Väänänen¹ udává chronologii cca 200 po Kr. až období vzniku románských jazyků, které je ale velmi obtížně stanovitelné.
- pozdní latina zahrnuje narozdíl od lidové jazykové projevy nejrůznější povahy, od klasicizujících literárních děl až po texty silně ovlivněné hovorovou latinou. Důraz je samozřejmě kladen na „odchylky“ od klasické latiny, zvláště na ty, které předznamenávají románské jazyky

¹ Väänänen, V., 1967² (překlad z r. 1982): str. 47

Středověká latina

- v dílech lingvistického rázu se středověkou latinou rozumí většinou latina, která přestala být mateřským jazykem a lidé se jí museli učit ve škole. Přesto zůstala životným organismem, který ale šel jinou cestou než románské jazyky. Latina nicméně zůstala důležitým adstrátem? pro románské jazyky, které z ní v různé míře čerpaly a čerpají po celou dobu své existence (viz kultismy, odborné pojmy).
- termín *středověká latina* se nekryje s tím, co se chápe jako středověk v literatuře nebo historii. Někteří autoři (např. Augustin, Boëthius, Gregorius Turonensis), kteří se často považují v literatuře už za středověké autory, spadají pro lingvisty do pozdní latiny.
- problémy s datací vyplývají z toho, co bylo řečeno
- za určitý mezník se pokládá koncil v Tours r. 813, který dokládá, že si špičky tehdejší společnosti byly vědomy existence nového jazyka a nesrozumitelnosti latiny pro nevzdělané lidi
- situace v jiných oblastech Románie mohla být rozdílná; v Hispánii byla kultura na vyšší úrovni a R. Wright dokonce uvádí pro Hispánii až rok 1080, kdy byla zavedena římská liturgie místo vizigótské
- skutečná situace se mohla lišit od toho, co jsme schopni vyvodit z historických událostí a textů, které máme k dispozici
- datace vzniku románských jazyků je velmi různá, M. Banniard pokládá za klíčové období pro jejich formování období cca mezi 650 – 750.

Prameny poznání lidové latiny

- neexistuje „vulgární“ text; samotná skutečnost psaní neumožňuje zachytit věrný obraz mluveného projevu (alofony), pisatel je ovlivněn rovněž ortografickými a gramatickými pravidly, která se učí zároveň s psaním
- písemné projevy jsou tedy pouze více či méně ovlivněny hovorovým jazykem
- „odchylky“ zachycené v textech nelze automaticky považovat za projev hovorového jazyka; jedna z největších obtíží studia lidové a pozdní latiny spočívá v tom, jak interpretovat skutečnost, kterou známe z textů
- častým jevem je tzv. hyperurbanismus, tj. ze snahy psát podle pravidel se autor díky neznalosti dopouští chyb.
- autoři se často snažili nejen psát gramaticky správně, ale měli i literární ambice
- některé chyby mohou být pouze chybami jednotlivce a nejsou tedy svědectvím o obecné změně probíhající v jazyce
- během staletí, kdy se texty opisovaly, mohlo docházet k chybám písařů, které vypovídají o písaři, ne o autorovi. Písaři také někdy měli tendenci texty opravovat podle klasické latiny.
- náhoda; A. Varvaro upozorňuje, že chybějící -s na nápisu nemusí být známkou mizení, ale důsledkem toho, že se tam poslední písmeno písaři nevešlo
- četnost dokladů určitého jevu může být ovlivněna tím, do jaké míry byl chápán jako hovorový a nežádoucí.
- „správnost“ textu může znamenat, že autor byl vzdělaný, ale že latina nebyla jeho mateřským jazykem
- informace antických autorů o jazyce nemusí být relevantní, gramatiky se opisovaly, navíc latinská gramatická tradice byla vytvořena na základě řecké, a proto tvrzení o latině může být pouze mechanické přenesení tvrzení platného pro řečtinu.
- jazyk nevzdělaných vrstev, ale i hovorový jazyk vyšších vrstev nebyl předmětem zájmu jako objekt studia. Gramatici v pozdní antice se omezovali na „opravování chyb“.

typy dokumentů

– nápisy

- nelze u nich automaticky předpokládat „lidový“ charakter, mohou se na nich naopak objevovat archaismy, aby byl nápis slavnostnější.
- nejbliže k hovorovému jazyku mají nápisy na zdech z Pompejí
- nápisy mají své zvláštnosti, poslední písmeno se např. často vynechává, aby se šetřilo místem, mohou se tam objevovat různé zkratky

– tzv. *defixionum tabellae*

– doklady soukromého charakteru na původním materiálu

- soukromé dopisy, doklady o finančních transakcích, inventáře, školní cvičení
- materiál: papyrus, voskové nebo dřevěné tabulky

– odborné texty

- texty z jednotlivých oborů: medicína (Marcellus Empiricus, poč. 5. stol., *De medicamentis liber*, Antimus, *De observatione ciborum*, 6. stol.), veterina (*Mulomedicina Chironis*, 4. stol.), vaření (Apicius, *De re coquinaria*), architektura (Vitruvius Pollio, přelom letopočtu)
- odborné texty byly často překlady z řečtiny nebo kompilace řeckých příruček

– římská literární autoři

- především Plautus, Ciceronovy dopisy, Petronius, někt. místa z Horatia

– gramatikové

- velké množství gramatiků v prvních staletích po Kr., např. Appius Claudius (kolem r. 300), Charisius (4. stol.), Aelius Donatus (4. stol.), Vergilius Maro di Tolosa (7. stol.), Paulus Diaconus (8. stol.)

- o problematičnosti jejich výpovědí viz výše

- cenné jsou zejména tzv. *antibarbari*, výčty „chyb“ a správné podoby jednotlivých slov

- Appendix Probi, 3.–4. stol.

– glosáře

- „překlady“ neužívaných a těžko srozumitelných slov

- první z nich, *De verborum significatione*, pochází od Verria Flacca z Tiberiovy doby; je znám díky výtahu, který pořídil Pompeius Festus (3. stol.?)

- Isidorus Hispalensis, *Origines sive etymologiae*

- glosy: Glosy z Reichenau (rukopis z 9. stol. vznik asi na severu Francie koncem 8. stol., podle Zavadila 7. stol), Glosy kasselské (9. stol. ?, románsko – německé, románské výrazy jsou napůl latinské a napůl románské), *Glosas emilianenses* (10. stol., z kláštera San Millán v provincii Logroño), *Glosas silenses* (10. stol., ze Santo Domingo de Silos, Castilla)

– kroniky a historická díla

- pozdně antická historická díla

- Gregorius Turonensis, *Historia francorum* (6. stol.); tzv. Fredegarius, *Chronicarum libri IV* (ve skutečnosti více anonymních autorů, 7. stol.); anonymní *Liber historiae Francorum* (1. pol. 8. stol.), Iordanes, *Getica* (6. stol.)

– zákoníky, diplomy, dopisy, formuláře

- bizarní jazyk, mísí se formulky, archaismy, prvky hovorového jazyka

- merovejské, langobardské a vizigótské

– křesťanští spisovatelé

- překlady Bible, velmi složitá problematika, otázka věrnosti překladu posvátného textu, vliv řečtiny, výpůjčky, kalky, srozumitelnost; *Vetus Latina* (Itala), *Vulgata*

- hledání adekvátních jazykových prostředků ze strany křesťanských autorů, zvláště pro potřeby pastorače

- Augustin a jeho proklamace přiblížení se méně vzdělaným vrstvám

- *Peregrinatio Egeriae*, životopisy svatých, kázání
- řada křesťanských autorů měla literární ambice a v některých případech vytvořili díla značné literární hodnoty; také mnozí z těch, kteří propagovali „lidové“ vyjadřování, dbali o styl
- **srovnávací studium románských jazyků**
- na základě srovnávání románských jazyků lze rekonstruovat pravděpodobnou podobu slov v lidové latině
- rekonstruované slovo se s vysokou pravděpodobností v latině vyskytovalo za předpokladu, že se vyskytuje ve všech nebo téměř ve všech románských jazycích nebo ve skupině geograficky sousedících jazyků
- vlastností hláskových „zákonů“, které se při rekonstrukci používají, je spíše nepravidelnost a výjimky než naprostá pravidelnost